

JAN AL SAHEB, DAVID PINDUR
Opava, Slezská Univerzita

NEJSTARŠÍ DĚJINY ZDĚNÉHO FARNÍHO KOSTELA SV. JANA KŘTITELE V PAVLOVICÍCH U PŠTINY¹

1. Výstavba zděného kostela v Pavlovicích – 2. Kostel v Pavlovicích do poloviny 18. století – 3. Kauza dluhů Petra Felixe Pavlovského kostelu – 4. Závěr

1. Výstavba zděného kostela v Pavlovicích

Část hornoslezské obce Pavlovice (n. Pawlowitz, p. Pawłowice), ležící na území pozdějšího svobodného stavovského panství Pština (n. Pleß, p. Pszczyna), náležela již ve 2. polovině 15. století vladckému rodu Pavlovských z Pavlovic². V obci stál již okolo roku 1300 dřevěný farní kostel, k němuž drželi Pavlovští patronátní právo³. V průběhu 16. století, době rozmachu reformace, se zdejší farnost dostala do naprostého obklíčení luterstvím a stala se osamoceným ostrůvkem katolicismu v jinak zcela reformovaném prostředí pštinského knížectví. Rod PAVLOVSKÝCH totiž na rozdíl od okolní drobné šlechty i pštinských knížat samých nepřijal Lutherovo učení za své a setrval v původním katolickém vyznání. Tento moment, jak se záhy ukázalo, pak stál za výrazným společenským i ekonomickým vzestupem většiny příslušníků rodu ve druhé polovině 16. století. Nejlepším příkladem jsou osudy bratrů Valentina, Hanuše, Stanislava a Václava Pavlovských, které byly velmi úzce svázány s působením v okruhu olomouckého biskupského stolce, do jehož církevní jurisdikce ovšem paradoxně jejich rodné Pavlovice nespadaly (náležely k vratislavské diecézi). Nezanedbatelnou roli v jejich orientaci

¹ Studie je upravenou a doplněnou verzí prací J. AL SAHEB, D. PINDUR, *Zděný kostel v Pavlovicích u Pštiny jako výraz sebereprezentace šlechty v raném novověku*, „Časopis Slezského zemského muzea, série B” (2007), č. II, s. 1–11; D. PINDUR, *Případ dluhů Petra Felixe Pavlovského kostelu v Pavlovicích u Pštiny* (Vlastivědné listy 34), 2008, č. I, s. (v tisku).

² Druhá část, tzv. Dolní Pavlovice, byla součástí dominia držitelů pštinského panství, rodu Promniců. Viz J. STIBOR, *Pavlovský z Pavlovic*, in: *Biografický slovník Slezska a severní Moravy 7* (19), Ostrava 2005, s. 80–81.

³ I. REJDUCH-SAMKOWA, J. SAMEK (red.), *Katalog zabytków sztuki w Polsce VI/10. Powiat Pszczyński*, Warszawa 1961, s. 21.

na olomouckou církevní provincii sehrály zřejmě příbuzenské svazky s rodem GRODECKÝCH z Brodů, jehož dva příslušníci, Václav a Jan, byli již v šedesátých letech členy brněnské, resp. olomoucké kapituly. Jan Grodecký pak v letech 1572–1574 dokonce vystoupil na samý vrchol moravské církevní hierarchie a usedl na olomoucký biskupský stolec. Na Moravu za svými příbuznými odešel v roce 1566 nejprve Stanislav Pavlovský, jemuž byla již dříve určena duchovní dráha, následován postupně třemi ze svých celkem čtyř bratrů. Valentin, Václav i Hanuš však nenalezli jako on uplatnění v duchovní sféře, ale vstoupili do služeb olomouckého biskupství coby úředníci, tedy nejvyšší představitelé patrimoniální správy na jednotlivých mensálních (stolních) statcích⁴. Valentinovi byla již biskupem JANEM MEZOUNEM z Telče v roce 1576 svěřena správa panství Hukvaldy, jeho dalším dvěma sourozencům pak dopomohl k výnosným úřadům až bratr Stanislav, když v roce 1583 pověřil Václava správou panství Osoblaha — Ketř (n. Katscher, p. Kietrz) a Hanušovi svěřil o rok později správu panství Mírov – Svitavy. Všem třem byl navíc rozhodnutím zemského sněmu markrabství moravského udělen v roce 1581 v zemi inkolát⁵. Jednoznačně nejvýznamnějšího postavení mezi sourozenci však dosáhl Stanislav Pavlovský († 2.06.1598), kterého vynesla jednohlasná volba členů olomoucké kapituly ze dne 11. června 1579 až do úřadu olomouckého biskupa⁶.

Navzdory tomu, že Stanislav Pavlovský představoval prototyp biskupa tridentského ražení, tj. v praxi striktně prosazujícího usnesení tridentského koncilu (1545–1563), nedokázal, či snad spíše nechtěl v sobě potlačit typicky renesanční ideu rodové reprezentace spjatou s myšlenkovými proudy humanismu. Mezi nařízeními Tridentina totiž mj. figuroval požadavek, aby se zejména vysocí církevní představitelé plně odevzdali úřadu, s nímž se měli naprosto identifikovat a vyvázat se tím z vlastních rodových vazeb. Naopak přímým dokladem silného vnímání vlastních kořenů je již sama oficiální titulace, jíž Stanislav Pavlovský užíval. Ve srovnání s ostatními biskupy druhé poloviny 16. století, kteří se omezovali na užití svého křestního jména s přídomkem „biskup olomoucký“, Stanislav Pavlovský individualizoval titulaci rodovým přídomkem a predikátem „Pavlovský z Pavlovic“ Tento akcent, kladený na vlastní rod souvisel jistě s vědomím, že se v jeho osobě dostalo dosud nepřilíživě významnému vladyckému rodu nejvyšší společenské pres-

⁴ K těmto držávám olomouckých biskupů J. JIRÁSEK, *Poddání na panství olomouckého biskupství v druhé polovině 16. století* (Rozpravy Československé akademie věd 67), 1957, sešit 10, s. 29; TÝŽ, *Růst pozemkového vlastnictví olomouckého biskupství v letech 1555–1636* (Sborník Matice moravské 81), 1962, s. 182–190; J. AL SAHEB, *Instrukce olomouckého biskupa Viléma Prusinovského z Víckova pro úředníka hukvaldského panství z roku 1570* (Sborník Státního okresního archivu Frýdek-Místek 8), 2007, s. 7–27.

⁵ CH. D'ELVERT, *Zur m. schl. Adelsgeschichte. Die Freiherrn Pawlowsky von Pawlowitz*, „Notizen-Blatt“ (1870), č. VIII, s. 60–61; STIBOR, *c. d.*, s. 85, 87, 91.

⁶ B. NAVRÁTIL, *Biskupství olomoucké 1576–1579 a volba Stanislava Pavlovského*, Praha 1909, s. 202.

tiže v jeho dějinách. V roce 1588 v souvislosti se získáním knížecího titulu pro sebe i své následovníky na olomouckém biskupském stolci pak Stanislav Pavlovský neopomenul bratru Václavovi zdůraznit, že to slouží „(...) netol[i]ko k slávě tohoto biskupství, ale i k památce všeho rodu našeho (...)”⁷. Biskup také velmi rád, pokud jen mu to povinnosti spojené s jeho úřadem povolily, zajížděl do rodných Pavlovic. Doložen je například jeho první zdejší, pouze jednodenní pobyt po volbě biskupem, dne 9. října 1580. Tehdy znovu vysvětil oltáře a sloužil všechna pontifikální oficia v pavlovickém dřevěném kostele⁸. Zatímco hlavní oltář dřevěného pavlovického kostela zasvětil biskup ke cti a památce sv. Jana Křtitele, sv. Vavřince a sv. Máří Magdalény, dvojice bočních oltářů sv. Trojice a P. Marie měla spolupatrocinia sv. Vojtěcha a sv. Stanislava (mariánský oltář)⁹

K rodovým tradicím se ovšem neméně intenzivně hlásili rovněž i ostatní biskupovi bratři, kteří se často vraceli na svůj rodný statek. Ten již v roce 1571 otec výše uvedených bratrů, Stanislav st. Pavlovský z Pavlovic, rozdělil mezi své čtyři syny (pátý, Vavřinec, již byl v té době mrtev). Přičemž Václav, Hanuš a Valentin měli po smrti svého otce čtvrtého bratra Stanislava vyplatit, a to každý částkou osmi set zlatých¹⁰. Vzhledem k malé rozloze a tím i výnosnosti jednotlivých dílů statku v rodných Pavlovicích bylo nasnadě, že bude nevýhodnější, když dojde k opětovnému scelení statku. Po poměrně složitých majetkových přesunech se to podařilo až dne 11. května 1594 Valentinovi Pavlovskému, který koncentroval ve svých rukou nejen původní pozemkový majetek rodiny v Pavlovicích, ale přikoupil k němu i díl vsi držený až dosud pštinskými knížaty. Navíc již v roce 1585 získal statek Golasovice (n. Gollasowitz, p. Golasowice)¹¹. Teprve nyní dozrála doba

⁷ O. JAKUBEC, *Kulturní prostředí a mecenáš olomouckých biskupů potridentské doby*, Olomouc 2003, s. 119–120. Autor zde podává rovněž další příklady biskupova vyhraněného rodového smýšlení.

⁸ *Zemský archiv* (dále jen ZA) v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupství Olomouc (dále jen AO), inv. č. 87, sign. 18, fol. 183. Pro provedení těchto církevních úkonů si vzhledem ke skutečnosti, že se Pavlovice nacházely na území vratislavské diecéze, musel nejprve vyžádat písemný souhlas tehdejšího vratislavského biskupa Martina Gerstmana. Bez větších průtahů ho pak obdržel dne 27. září 1580. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 174, sign. A I d 33. Přítomnost biskupa v Pavlovicích je pak spolehlivě doložena ještě ve dnech 31. července – 2. srpna 1597. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 111, sign. 34, fol. 174. Nelze ovšem vyloučit, že do rodné obce zajížděl krátce také při četných pobytech na hukvaldském panství, které bylo ze všech mensálních statků Pavlovicím geograficky nejbližší, anebo při návštěvě bratra Valentina na jeho statku v Golasovicích, či při krátkodobých pobytech na zámku ve Pštině. K tomu J. AL SAHEB, *Některé pobyty biskupského dvora Stanislava Pavlovského z Pavlovic „na zámku našem Aukvaldech“ v 1. polovině osmdesátých let 16. století*, „Vlastivědný věstník moravský” 59 (2007), č. 4, s. 384–390.

⁹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond Arcibiskupská konsistoř v Olomouci (dále jen ACO), inv. č. 109a, pag. 490.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Pszczynie (dále jen AP w Pszczynie), fond Archiwum Książąt Pszczyńskich (dále jen AKP), sign. X-286, fol. 154–155.

¹¹ AP w Pszczynie, fond AKP, sign. X-291, fol. 77–78, *tamtéž*, fond AKP, sign. II-90. Srov. STIBOR, c. d., s. 85–86.

k tomu, aby bratři Stanislav, Valentin, Václav a Hanuš Pavlovští dali průchod svým představám o okázalém zvěčnění oslavy vlastního rodu, a to přímo v místech, z nichž vyšli. Již dříve totiž zhmotnil biskup Pavlovský své rodové pouto při výstavbě kaple sv. Stanislava při katedrálním kostele sv. Václava v Olomouci, která měla plnit funkci rodinného mauzolea¹².

Již měsíc po scelení rodové državy Valentinem Pavlovským registrujeme v korespondenci mezi ním a bratrem Stanislavem první zmínku o záměru vystavět v rodné vsi namísto stávajícího dřevěného kostela zděnou stavbu a také novou faru. Biskup prokázal pro tuto Valentinovu snahu velké pochopení a s uspokojením jeho záměr ihned podpořil. Zároveň mu na základě vlastních zkušeností s podobnými počiny radil, aby nejprve zajistil potřebný materiál a se stavbou započal až další rok zjara

(...) tolikéž že duóm farní pro faráře a rektora tam v Pavlovicích při kostele chcete dáti vystavěti, vám schvalujeme. Z strany pak stavení kostela, abyste zatím kamene, vápna a jiné potřeby zachystati a navěsti dali, zjara pak, majíc vše před rukama, mohlo by se to stavení ve jméno Boží začíti a nám se vidí, že starého kůra nebude potřeba hned bořiti, než muoc se nový podle vyměření podle něho staviti a potom, když by již vystaven byl, mohl by se ten starý zbořiti (...)¹³.

Valentin v této souvislosti biskupa rovněž žádal, aby mu ke stavbě daroval dvě makovice na věže (hlavní a tzv. sanktusník), které se dle jeho informací nacházely v jedné z biskupských rezidencí, Kelči, správním centru stejnojmenného panství. Stanislav Pavlovský o nich sice nevěděl, ale neměl proč pochybovat o sdělení Valentinova podřízeného, hukvaldského duchodního písaře ONDŘEJE FABIÁNA¹⁴, který je v Kelči viděl zřejmě když se vracel na Hukvaldy z Kroměříže, kde předkládal obvyklé půlroční účty z hospodaření na hukvaldském panství. Biskup tedy následně obě makovice rád ke stavbě kostela v Pavlovicích poskytl. O biskupově zainteresovanosti v této záležitosti hovoří také to, že se okamžitě sám chopil iniciativy, při čemž využil svých zkušeností s podobnými stavebními aktivitami a oslovil projektanta, BERNARDA LEONEHO z Moravské Ostravy, původem z Locarna. Ten měl dle Stanislavových představ zhotovit nejprve model kostela, jak o tom informoval bratra Valentina

(...) však na jaký způsob by se to mělo státi, aby Bernart, zedník ostravský model udělal a vám i nám prve odeslán byl a my také k tomu stavení pomoc učinili a vás fedrovati chceme (...)¹⁵.

¹² K této problematice blíže JAKUBEC, *c. d.*, s. 120–121, 267.

¹³ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 106, sign. 31, fol. 99–100.

¹⁴ K jeho osobnosti blíže J. AL SAHEB, *Osobnost Ondřeje Fabiána, duchodního písaře hukvaldského panství*, Těšínsko 50, 2007, č. 3, s. 17–25; TÝŽ, *Urbář panství Hukvaldy z roku 1581. Diplomatický rozbor pramene a jeho písaři*, (Olomoucký archivní sborník 5), 2007, s. 94–95.

¹⁵ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 106, sign. 31, fol. 99–100. K osobnosti tohoto stavitele viz: B. INDRA, *Tři příspěvky k výtvarným dějinám Ostravského kraje v 16.–18. století*, ČSIM,

Bernard Leone nebyl v této souvislosti jistě osloven náhodou, neboť se již dříve podílel také na podobném projektu objednaném biskupem Pavlovským, již zmíněné výstavbě kaple sv. Stanislava při chrámu sv. Václava v Olomouci¹⁶. Na základě vypracovaného modelu pak biskup již koncem prosince 1594 přistoupil k další fázi a rozhodl se do Pavlovic vyslat brněnského probošta EKHARDA ze Schwoben a svého německého sekretáře VALENTINA LAUBANA, aby společně s hukvaldským důchodním písařem Ondřejem Fabiánem provedli vyměření stavby přímo na místě, kde měl kostel stát. V listu ze 26. prosince o tom bratru Valentinovi napsal

(...) míníme...také tam [na Hukvaldy] Valentina Laubana, sekretáře našeho vypraviti, aby s Ondrů písařem do Pavlovic sjel, to místo, kde se kostel zjara staviti jmá, shlídl a spolu s zedníkem a tesařem to vyměříc a když zase z Pavlovic k tobě se navrátí [na Hukvaldy], chtěj ty se s ním spolu s[e] zedníkem a tesařem také sem k nám [do Kroměříže] vypraviti tak, abychom majíce již o tom, jak to stavení vyměřeno jest, zprávu, s tebě netol[i]ko o to dále rozmluviti a se domlůvati mohli, ale i také hned ty dělníky zde smluviti a dále při tom stavení co potřebí naříditi, budeme moci (...)¹⁷

Jak se později ukázalo, na základě obhlídky stavebního místa bylo nutno vypracovat nový model, tedy plán kostela, který by se zřejmě na rozdíl od původního modelu Bernarda Leoneho přizpůsobil místním podmínkám v Pavlovicích¹⁸. Stanislav Pavlovský si velmi dobře uvědomoval, že stavba zděného kostela v rodné obci by neměla zůstat pouze záležitostí Valentina, který Pavlovice držel. Apeloval proto rovněž na bratry Václava a Hanuše, aby byli při výstavbě tohoto „rodinného pomníku“ nápomocni, přičemž neopomněl patřičně zdůraznit onu rodovou ideu, která měla být hlavní hnací silou celého podniku. Dne 28. prosince 1594 psal v této souvislosti bratru Václavovi

(...) před tebau netajíme, že pan Valentin přece na tom jest, aby ten kostel v Pavlovicích pro památku naši, kdež naši milí předkové odpočívají, vystavěn a teď zjara takové stavení začato bylo a od nás, bratří, nějaká pomoc, jakž slušné jest, k tomu učiněna byla (...)¹⁹

B, 9, 1960, s. 46 a násl., TÝŽ: *K renesančnímu stavitelství na severovýchodní Moravě a ve Slezsku*, ČSIM, B, 15, 1966, s. 134.

¹⁶ *Tamtéž*, fol. 123.

¹⁷ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 106, sign. 31, fol. 271–272.

¹⁸ Biskup v této souvislosti psal dne 11. ledna 1595 bratru Valentinovi „(...) navrátivší se...sekretář náš zase z Pavlovic do domu, oznámil nám, že jest to místo k stavení kostela pavlovského spatřil a vyměřil, i taky jak by ten kostel staven bejti měl, modelu strojiti dal, podle které[ho]ž potomně při budaucím boh-dá našem spolu v dobrým zdraví shledání budeme moci se o tůž věc dále spolu domluviti (...).“ Dále ho zval do Kroměříže, kde se měli společně s dalšími dvěma bratry o výstavbě kostela blíže poradit. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 13–14.

¹⁹ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 106, sign. 31, fol. 275–276. Václava i s jeho rodinou pak biskup zval do Kroměříže, aby se mohli společně s ostatními bratry usnést na dalším postupu v této věci. Dne 10. ledna 1595 pak pozval za stejným účelem také Hanuše Pavlovského. Viz ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 9–10.

V listu ze dne 10. ledna 1595 adresovaném Hanuši Pavlovskému pak znovu zdůraznil zejména význam celého počínu pro věčnou památku rodu, neboť zděný kostel měl plnit mj. funkci rodového mauzolea

(...) též z strany vystavení nového z gruntu [kostela] v Pavlovicích ke cti a chvále Boží a jeho milých svatých, též k památce budaucí rodu našeho a předkuův našich milých, jako paní matere našej milej, sest[e]r, bratří, strejcův a dědův a jiných, kteří v tom chrámu Božím v pánu Bohu odpočívají. A aby to stavení se řádně a podstatně předsevzalo a konalo (...) ²⁰.

Byl si totiž vědom toho, že hrobka v nově vybudované kapli sv. Stanislava při katedrále v Olomouci, kam mělo být v nejbližší době přeneseno tělo jejich zemřelého otce, nebude moci kromě jeho samého tuto roli plnit i pro další členy rodu.

Přípravy na výstavbu zděného kostela v Pavlovicích probíhaly nejen po celou druhou polovinu roku 1594, ale rovněž i v zimních měsících [!] roku 1595. Svědčí o tom mj. požadavek Valentina Pavlovského, aby mu bratr na místo stavby z Kroměříže zaslal na saních obilí a další naturálie potřebné ke stravě dělníků²¹. Ti již počátkem jara 1595 započali s výkopovými pracemi, rovněž další stavební práce probíhaly dle všeho velmi intenzivně. Jejich průběh biskup pozorně sledoval a průběh konzultoval se svými bratry²². Není známo, jakou měrou se na výstavbě nakonec podíleli bratři Václav a Hanuš, zato jsme zpraveni o částce pěti set zlatých, kterými několikrát přispěl z výnosů hukvaldského panství biskup Stanislav Pavlovský²³. Biskup rovněž nechal roku 1595 ulít v Opavě největší (dnes již neexistující) zvon²⁴. Stavba kostela byla dokončena v roce 1596, o čemž nás informuje datovaný svorník klenby v presbytáři s reliéfem žehnajícího Krista a textem *ECCE HOMO*, dále nepřímou také polychromie s opisem *STANISLAVS PAWLOWSKY DEI GRATIA EPISCOPVS OLOMVCENSIS*. Polychromie sestává z postav sv. Stanislava a sv. Václava, mezi nimiž je umístěn biskupský erb²⁵. Hlavního mecenáše stavby připomíná také

²⁰ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 9–10. Zároveň bratra informoval o misi vedené Valentinem Laubanem, kterého vyslal do Pavlovic „...jako baumistra naše[h]o [j]sme tam tyto dny do Pavlovic byli vypravili, který místo shlédnuac, jakým zpuůsobem a na jakú formu, jak dlůhý neb široký ten kostel bejti má a se stavěti, též co kamení, cihel, vápna, dříví a jiný materii k tomu potrebovati se bude, co kameník, zedník, tesař státi a sumů jaký náklad na to vejde a co to státi bude, s bedlivostí to vše převrhl, rozměřil a rozlosoval, takže když přítomní budete, to se všecko spolu i s modele[m] od něho nám přednese a podloží a tím snadněji taky se resolvírovati, co kdo svého panu Valentinovi na pomoc k vystavení toho chrámu Božího podle možnosti své učiniti, jakž za to pan Valentin žádá, moci bude...“; *tamtéž*.

²¹ Dne 25. ledna 1595 biskup na jeho žádost odpověděl „...jakož toho žádostiv [j]si byl, abychom zase na těch saních na pomoci pro dělníky k stavení toho kostela v Pavlovicích něco obilí poslali, tak činíme a tobě ted' měř[řici] rži, 12 věř[elů] ječmene a 8 měř[ic] hrachu odsíláme...“; ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 23.

²² ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 109, sign. 33, fol. 151–152.

²³ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 110, sign. 32, fol. 75, 161.

²⁴ STIBOR, *c. d.*, s. 86.

²⁵ V této souvislosti je nutno na základě zjištění autorů přímo v kostele upozornit na skutečnost, že v erbu polychromie jsou dnes červeně zamalovány obě pole nesoucí tradiční součásti znaků olomouckých biskupů, totiž stříbrné kužely.

dnešní kopie původní erbovní kartuše biskupa Pavlovského nad hlavním vchodem do chrámu²⁶. Koncem července 1596 pak Stanislav Pavlovský psal podkomořímu markrabství moravského MIKULÁŠI z Hrádku, že se chystá na cestu do Pavlovic, kde „(...) pan Valentin, bratr muój, z gruntu od kamene a z cihel s klenutí[m], spolu [s] věží [kostel] vystaviti dal (...)”²⁷. Dne 31. července 1597 došlo ke slavnostnímu vysvěcení této nové sakrální stavby samým biskupem, který navíc o několik měsíců později daroval kostelu pozlacený kalich s korporálem²⁸.

Novostavba zděného farního kostela sv. Jana Křtitele v Pavlovicích, ačkoliv byla jednou z prvních sakrálních staveb na Pštinsku vystavěných z tvrdého materiálu, neznamenala po architektonické stránce v rámci hornoslezského prostoru žádné novum a odpovídala spíše tradičním gotizujícím formám převládajícím v tomto regionu hluboko do 17. století. Ve stejné době byla na území svobodného stavovského panství Pština realizována z podnětu protestantského šlechtice LORENZA z Trachu stavba zděné kaple sv. Vavřince v Ořeší (n. Orzesche, p. Orzesze), objekt sice určený pro potřeby augšpurské konfese, formou provedení se však příliš neliší od pavlovického případu. Je zjevné, že luterská sakrální architektura stavěná v tomto regionu v závěru 16. století byla příliš úzce spjata s tradičním katolickým stavitelstvím a i ona představovala jistý středověký archeotyp. Nové architektonické prvky pak nenajdeme ani u původně luterských kostelů sv. Trojice z Těšíně z roku 1594 či sv. Mikuláše v Bílsku z let 1604–1608²⁹. Zděný pavlovický kostel představuje podélné orientované jednolodí s mírně osazeným trojboce uzavřeným presbytářem a hranolovou hlavní věží v západním průčelí, která byla již v době výstavby opatřena zvony. K presbytáři přiléhá sakristie s panskou oratoří na patře. Presbytář i poněkud vyšší a širší chrámová loď jsou klenuty, v presbytáři se nachází křížová klenba (stejnou nalézáme i pod věží), v lodi pak žebrová křížová. Vnější stěny kostela jsou členěny jednou odstupňovanými opěráky, mezi nimiž byla prolomena lomená okna. V chrámu se nacházejí také tři gotické portály (západní a jižní vchod, vchod s presbytáře do sakristie)³⁰. Se stavbou pavlovického kostela je spojován její analogický protějšek nacházející se v prostoru sousedního

²⁶ REJDUCH-SAMKOWA, SAMEK (red.), *c. d.*, s. 22; JAKUBEC, *c. d.*, s. 269.

²⁷ JAKUBEC, *c. d.*, s. 269.

²⁸ ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond AO, inv. č. 111, sign. 34, fol. 174 a 234. Vysvěcení pavlovického kostela bylo jedním z posledních osobních úkonů biskupa Pavlovského tohoto typu. ZA v Opavě, pobočka Olomouc, fond ACO, inv. č. 109a, pag. 516–517.

²⁹ T. CHRZANOWSKI, *Budownictwo kościelne na Śląsku Opolskim 1550–1650*, „Biuletyn Historii Sztuki” 29 (1967), s. 571–576; J. HARASIMOWICZ, *Protestanckie budownictwo kościelne wieku reformacji na Śląsku*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 28 (1983), č. 4, s. 341–374; TÝŽ, *Sztuka księstw górnośląskich wobec konfliktów ideowych wieku Reformacji*, in: *Nieznamo piękno sztuki śląskiej*, Katowice 1987, s. 15–45; nejnověji E. CHOJECKA (red.), *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku*, Katowice 2004, s. 92–95. Posledně jmenovaná práce uvádí chybné patrocinium pavlovického kostela (sv. Petra a Pavla!); *tamtéž*, s. 95.

³⁰ T. DOBROWOLSKI, *Sztuka Województwa Śląskiego*, Katowice 1933, s. 23; REJDUCH-SAMKOWA, SAMEK (red.), *c. d.*, s. 21–22; JAKUBEC, *c. d.*, s. 269; CHOJECKA, *c. d.*, s. 95.

Těšínska — farní kostel sv. Anny v Rychvaldě (mezi Ostravou a Orlovou). Autorství rychvaldského kostela, jehož stavba kladena do roku 1596, je připisováno rovněž Bernardu Leonovi. Evidentně identickými prvky obou kostelních staveb je dispozice, tvar mohutné věže, opěrné pilíře aj³¹.

Původní dřevěný pavlovický kostel byl několik let po dostavbě nové svatyně rozebrán a roku 1619 přenesen do nedalekých Golasovic. Zde se s výjimkou drobnějších úprav dochoval až do roku 1974, kdy podlehl požáru, který jej zcela zničil³².

2. Kostel v Pavlovicích do poloviny 18. století

Farnost Pavlovice spadala v letech 1629–1738 pod vyšší církevně právní jednotku – arcikněžství se sídlem v městě Žáry (n. Sohrau, p. Žory)³³. Roku 1738 byla tato farnost připojena k nově vzniklému strumeňskému arcikněžství³⁴. Po pruské anexi této části Horního Slezska roku 1742 bylo pavlovické beneficium začleněno opět k žárskému arcikněžství, neboť část arcikněžství s městem Strumení (n. Schwartzwasser, p. Strumień) zůstala i nadále součástí habsburské monarchie. Polovina 18. století byla tedy z výše uvedených dvou důvodů zvolena jako finální mezník této studie.

Ani po smrti olomouckého biskupa STANISLAVA PAVLOVSKÉHO z Pavlovic roku 1598 zcela neustaly kontakty jeho rodu s biskupskými mensálními statky na Moravě. Jedním z těchto konkrétních případů, který úzce souvisí s bohatou historií pavlovického farního kostela, byla zbožná fundace ve výši pěti set tolarů moravských, kterou při tomto chrámu založil dne 23. dubna roku 1612 Lukáš DEMBÍNSKÝ z Dembíně na Střílném, hofrychtěř olomouckého biskupa, na místě své manželky ELIŠKY HORECKÉ z Horoky. Toto nadání, první v dějinách tohoto kostela, bylo určeno pro spásu duše Eliščiny sestry Magdalény, jejíž tělo bylo nedávno pohřbeno v pavlovickém kostele vedle ostatků jejího chotě Jana Pavlovského z Pavlovic. Obnos pěti set tolarů z této fundace na sebe ve formě vidrkaufu přijali (zřejmě ihned při zřízení nadání) purkmistr a rada města Moravské Ostravy, přičemž z ní měli ročně odvádět do rukou faráře v Pavlovicích pět tolarů z každého sta, tedy

³¹ J. BENATZKY, *Kostel sv. Anny v Rychvaldě*, „Těšínsko“ 35 (1992), č. 3, s. 7–11.

³² AL SAHEB, PINDUR, *c. d.*, s. 1–11.

³³ Toto arcikněžství bylo ustanoveno z nařízení císaře Ferdinanda II. v lednu 1629 po vyhnání posledního luterského predikanta z města Žárů. Prvním arciknězem se stal Martin Mollicer, rodák z hornoslezského Kozlí. Z celkového počtu dvaceti farností Pštinska k tomuto arcikněžství náleželo celkem šest farností včetně Pavlovic. Viz Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu (dále jen AAWr), fond Administracja diecezji (dále jen AD), sign. II. b. 98, fol. 112; AP w Pszczynie, fond AKP, sign. IX-674, pag. 16 a 19. K dějinám této vyšší církevně správní jednotky souhrnně A. NOWAK, *Geschichte der Landpfarreien des Archipresbyterates Sohrau OS, Oppeln* 1912.

³⁴ J. AL SAHEB, D. PINDUR (edd.), *Vizitační protokoly vratislavské diecéze z roku 1697 II. Těšínské arcikněžství*, Opava 2007, s. 4.

celkem patnáct ročně. Z této částky náleželo sedm tolarů faráři a kostelníkovi, zbytek byl určen potřebám pavlovického kostela. Povinností kněze pak bylo sloužit o suchých dnech rekviem za nebožku Magdalénu i jejího chotě Jana Pavlovského a o nedělích a svátcích z kazatelny farníky vyzývat k modlitbám za zesnulý manželský pár. Zbylých deset tolarů mělo být každoročně odváděno faráři v Moravské Ostravě. Části tohoto vidrkaufu se Ostravští zřekli dne 12. června 1673, kdy předali tři sta tolarů tehdejšímu držitelům části Pavlovic, rodu Čechovičů, na které tím přešla povinnost vůči pavlovickému duchovnímu pastýři a kostelníkovi. Ze zbylé sumy dvě stě tolarů byli i nadále vypláceni moravskoostravští faráři³⁵.

Z konce srpna roku 1652 pochází nejstarší známý popis zděného farního kostela sv. Jana Křtitele, který vznikl při kanonické vizitaci pavlovické farnosti, kterou z pověření opolského arcijáhna REINHOLDA vykonala tříčlenná skupina vizitátorů vedená žárským arciknězem a ratibořským kanovníkem Ondřejem Františkem SENDCIEM. Dne 27. srpna v Pavlovicích našli zděný kostel se zděnou sakristií a zděnou věží se třemi zvony. Velmi zajímavá je poznámka o tom, že kostel nebyl dosud posvěcen. Tato skutečnost je v přímém rozporu s údajem z roku 1597, kdy měl novostavbu konsekrovat samotný Stanislav Pavlovský. V kostele se nacházely tři neposvěcené (*sic!*) oltáře. V postříbřeném a uvnitř zlaceném dřevěném tabernáku hlavního oltáře byla v ciboriu přechovávána Nejsvětější svátost. V chrámové lodi byly řádně ustaveny lavice, podlaha byla dlážděná pouze podél lavic, pod nimiž byla udusaná hlína. K liturgické výbavě této svatyně patřila měděná pozlacená monstrance se stříbrným melchisedechem, dva stříbrné zlacené kalichy, stříbrný zlacený kříž, jeden pár stříbrných a jeden pár cínových konviček. Z knih se v sakristii nacházely tři vratislavské diecézní misály a jeden misál římský, bible, kancionál, postila, graduál, rituale a starý breviář. Výbavu chrámu doplňovala mešní roucha, deset korouhví, dva cínové a čtyři cínové svícny, kadidelnice, dva mešní zvonky a portatile. Ke kostelnímu jmění náležely dva rybníky. Kromě již zmíněné fundace Lukáše DEMBÍNSKÉHO doplňovala příjmy farního chrámu částka sedm tolarů ročně z rybníků Gočkova a Načopkova v nedalekých Varšovicích (n. Warschowitz, p. Warszowice) z blíže nespecifikované fundace³⁶. Vizitátoři s potěšením konstatovali, že tuto farnost obývají, až na několik jedinců, výhradně katolíci, což bylo v rámci žárského arcikněžství i Pštinska výjimkou³⁷

³⁵ Celé znění česky psané fundační listiny viz AAWr, fond AD, sign. II. b. 98a, fol. 156–159.

³⁶ Jedná se s největší pravděpodobností o fundaci hraběte Ferdinanda Leopolda z Oppersdorfu, držitele části pavlovického statku, potvrzené 21. února 1657 vratislavským generálním vikářem Šebestiánem; AAWr, fond AD, sign. II. b. 74; sign. II. b. 98a, fol. 160–163.

³⁷ Podrobně viz AAWr, fond AD, sign. II. b. 73, fol. 36. Srov. JUNGNTITZ (ed.), *c. d.*, s. 18–19; W. URBAN, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiecezji opolskiej i głogowskiej w czasach nowożytnych I*, Warszawa 1975, s. 15. K reformačnímu a rekatolizačnímu období v daném prostoru viz J. BAŇKA, *Dekanat Pszczyński w czasie reformacji protestanckiej i odrodzenia katolickiego na tle stosunków kościelnych na Śląsku*, Chorzów 1937; M. ŠMERDA, *Protireformace a národnostní situace v Horním Slezsku*, in:

Roku 1658 přibyl byl kostelní mobiliář doplněn o třetí boční oltář s patrociniem Nanebevzetí P. Marie, který byl postaven u severní zdi ve střední části chrámové lodi a pořízen nákladem Václava Jiřího Pavlovského z Pavlovic³⁸. Tento neženatý držitel pavlovického statku se stal také zakladatelem další fundace ve výši čtyřiceti zlatých na pozemcích šlechtice JIŘÍHO MRAKEŠE³⁹. Také jeho bratr Petr Felix se zapsal do dějin pavlovického kostela, kromě pořízení druhého kostelního zvonu se jménem Vavřinec ulitého v Opavě roku 1644⁴⁰, spíše nechvalně. Po své smrti roku 1664 po sobě zanechal mnoho dluhů, mj. i farnímu kostelu v Pavlovicích, z nichž nejvyšší částka ve výši dvou set tolarů měla být původně určena na nové varhany. K pořízení nového hudebního nástroje však pro značnou zadluženost a zřejmě i předčasné úmrtí Petra Felixe nedošlo a pavlovický farář JIŘÍ ADAM VANECIUS vedl s jeho dědici soudní při⁴¹.

Komparací dalších velmi podrobných protokolů z kanonických vizitací pavlovické farnosti, konaných v letech 1679 a 1688, získáme přesnou představu o vzhledu kostela sv. Jana Křtitele v průběhu druhé poloviny 17. století. Zatímco ve vizitačním protokolu z roku 1679 je uvedeno, že pavlovický kostel byl vysvěcen roku 1599 (sic!), tedy rok po smrti Stanislava Pavlovského, protokol z roku 1688 je v této věci totožný s nejstarším záznamem z vizitace konané roku 1652, v němž je uvedeno, že kostel dosud konsekrován nebyl. V obou případech se protokoly shodují v termínu, v kterém se v Pavlovicích slavila památka posvěcení chrámu a kterým byla neděle před svátkem sv. Šimona a Judy (28. října). Tento termín však nekoresponduje s konsekrací oltářů v původním, dřevěném, kostele, která se konala, jak je již výše uvedeno, 9. října 1580. Neděle před svátkem sv. Šimona a Judy tedy s největší pravděpodobností souvisí s památkou pozdější (druhé) konsekrace zděného kostela, k níž zřejmě došlo až v průběhu 2. poloviny 17. století. Na základě sestaveného itineráře Stanislava Pavlovského se totiž jeví, že ke konsekraci zděného kostela v Pavlovicích skutečně došlo již za jeho života, a to při biskupově pobytu v rodné obci ve dnech 31. července až 2. srpna 1597. Kostel byl kompletně zděný, dostatečně prostorný a zčásti dlážděný. Denní světlo do něj pronikalo celkem osmi okny. V presbytáři se nacházelo vyobrazení dvanácti apoštolů, v chrámové lodi pak soubor obrazů znázorňující utrpení a umučení Páně. Z evangelijní strany k presbytáři přiléhala zděná sakristie. Na evangelijní straně byla rovněž

K otázkám dějin Slezska, Ostrava 1956, s. 96–110; TÝŽ: *Protireformace a národnostní vývoj Horního Slezska*, „Slezský sborník“ 56 (1958), s. 98–108; BRODA, *Reformacja w Państwie Pszczyńskim*, „Strażnica Ewangeliczna“ (1958), č. 17, s. 259–260; O. KARZEL, *Die Reformation in Oberschlesien*, Würzburg 1979, s. 206–224; D. PINDUR, *Z dějin farnosti Ropice v 17. století*, „Těšínsko“ (2007), č. 1, s. 14–19.

³⁸ AAWr, fond AD, sign. II. b. 74; sign. II. b. 76c, fol. 168. Srov. JUNGnitz (ed.), *c. d.*, s. 122 a 427.

³⁹ AAWr, fond AD, sign. II. b. 74. Srov. JUNGnitz (ed.), *c. d.*, s. 122–123.

⁴⁰ STIBOR, *c. d.*, s. 99–100.

⁴¹ D. PINDUR, *Případ dluhů Petra Felixe Pavlovského*. Této problematice je věnována také kapitola č. 3 v této studii.

umístěna dřevěná pozlacená kazatelna ozdobená řezbami, v její blízkosti se nacházela i kamenná křtitelnice s měděným kotlíkem pro křestní vodu. Stěny chrámu zdobily umělecky provedené epitafy jednotlivých zde pohřbených členů rodu Pavlovských a v podzemí se nacházely dvě klenuté krypty, do nichž se z kostela vcházelo samostatným vchodem. Na dřevěné malované kruchtě umístěné v lodi nad hlavním vchodem byly umístěny varhany s šesti rejstříky. V lodi stály jednoduché lavice a jedna zpovědnice poblíž kazatelny. Druhý konfesional se nacházel v těsné blízkosti hlavního oltáře v presbytáři. V pavlovickém kostele se nacházely celkem čtyři poškozené oltáře s vyzděnými a údajně neposvěcenými menzami, ozdobené skvostnými plastikami. Hlavní oltář se sedmi svícny byl skříňového typu s kompletním plastickým vyobrazením novozákonních scén ze života Jana Křtitele. Boční oltář na evangelijní straně byl zasvěcen sv. Kříži, patrocinium protilehlého oltáře není v protokolech uvedeno. Na jednom z těchto oltářů se nacházela skříňka, v níž byly uzamčeny posvátné oleje. V lodi na evangelijní straně se nacházel již zmíněný čtvrtý oltář Nanebevzetí P. Marie, pořízený Václavem Jiřím Pavlovským roku 1658. V tabernáklu hlavního oltáře byla i nadále přechovávána Nejsvětější svátost v ciboriu. Ve věži byly zavěšeny tři zvony, čtvrtý zvon byl umístěn v malé věžičce (sanktusníku) na kostelní střeše, která byla kryta šindelem. Okolo kostela se rozkládal ohrazený farní hřbitov se zděnou márnicí přiléhající ke kostelní lodi⁴². Ve shodném stavu se exteriér, interiér, mobiliář i výbava pavlovického chrámu nacházely i na konci století, při vizitaci vykonané opolským arcijáhnem roku 1697⁴³.

Roku 1730 byl pořízen podrobný inventář farností žárského arcikněžství. Ze záznamu pojednávajícím o pavlovickém kostele se mj. dozvídáme, že boční oltář na epištolní straně byl zasvěcen sv. Anně. Dosud nepublikovaný pramen pojednává o farním kostele sv. Jana Křtitele v tomto již vrcholně barokním období následovně:

(...) Ius patronatus competit tribus dominis in bono Pawlowitz actu residentibus, vid perill[st]ri d[omi]no Georgio Bernardo Goretzky de Kornicz, perill[st]ri d[omi]no Francisco Sigismundo Ruseczky de Ivani, perill[st]ri d[omi]no Iosepho Zborowsky de Zborowa, tanquam loci haereditariis domini. Ecclesia est murata et fornicata, olim a r[everen]d[i]ss[i]mo p[ie] m[ortuo] Stanislao Pawlowsky, episcopo Olomucensis et loci domino circa annum 1596 extructa et consecrata. Dies dedicationis celebratur dominica ante festum sanctorum apostolorum Simonis et Iudae. Altaria habet quatuor, maius in honorem s. Ioannis Bap[tist]ae, sub cuius titulo ecclesia fundata est, consecratam et omnibus necessariis apparamentis provisum est. Minus ad cornu evangelii in honorem Christi crucifixi est erectum. Ad cornu epistolae in honorem s. Annae. Quartum ad latus evangelii in honorem gloriosae Virginis in coelos assumptae est erectum. Caemeterium est sufficienter amplum sepimento cinctum. Ecclesia parochialis habet capitale in bono perill[ustriss]i mi d[omi]ni Francisci Sigismundi Ruseczky de Ivani domini loci 257 thl. Sil. 11 gr. 7 ~hl., de annuo censu percipit ecclesia 15 thl.

⁴² AAWr, fond AD, sign. II. b. 74; sign. II. b. 76c, fol. 167–168. Srov. JUNGNITZ (ed.), c. d., s. 122–123; s. 427–428.

⁴³ AAWr, fond AD, sign. II. b. 97, fol. 135–137.

Sil. 14 gr. Apud perill[ust]rem d[omi]num Sigismundum de Gusnar 242 thl. 24 gr. 4 hl., de annuo censu percipit 14 thl. sil. 22 gr. In bono perill[ust]ris d[omi]ni Adolphi de Czamer, haered[itari] in Iastrzeb radicato habet 400 thl. Sil., annue percipit 24 thaleros. Habet piscinam Godziek dictam, ab elocatione percipit annue 5 thl. 8 hl (...)⁴⁴.

Následují soupis příjmů z jednotlivých fundací, příjem desátků od jednotlivých osedlých farníků, štolová taxa stanovená pro pavlovickou farnost, inventář fary a příjmy pavlovického učitele Valentina BOČKA⁴⁵

I přes skutečnost, že původní mobiliář kostela byl v průběhu 18. století nahrazen pozděně barokními (např. kazatelna) a ve století následujícím novogotickými částmi (hlavní oltář), uchovala si architektura pavlovického farního kostela přes drobné úpravy (např. přístavba kaple P. Marie Fatimské ke kostelní lodi roku 1939) téměř intaktní stav z doby svého vzniku až do roku 1945. Průchod fronty na jaře roku 1945 znamenal pro obec Pavlovice velké oběti na budovách, zcela byl zničen např. barokní zámek stojící na místě původního sídla rodu Pavlovských, fara a vážně byl poškozen také farní kostel sv. Jana Křtitele, který byl vypálen a největší škody utrpěly klenba a věž. Od roku 1946 probíhala systematická rekonstrukce této vzácné památky, zdárně ukončená roku 1993 dostavbou stržené hlavní věže v intencích původní stavby⁴⁶.

3. Kauza dluhů Petra Felixe Pavlovského kostelu

Jak již bylo výše řečeno, také další příslušníci rodu PAVLOVSKÝCH se v průběhu 17. století zapsali do bohaté historie pavlovického farního chrámu. Jedním z nich byl také Petr Felix (někdy uváděn také jako Šťastný) Pavlovský z PAVLOVIC, jeden z ústředních aktérů následujícího příběhu. Tento prasynovec olomouckého biskupa a vnuk jeho bratra Hanuše byl jedním ze tří synů Stanislava Pavlovského a jeho manželky Anežky, rozené Podstatské z Prusinovic. Již jeho otec opouštěl roku 1622 pozemský svět značně zadlužen a finanční problémy se v budoucnu nevyhnuly ani Petru Felixovi. Ten byl uveden společně se svými bratry Janem Felixem a Václavem Jiřím roku 1626 jako sirotek. Po otci mu připadla třetina Pavlovic a později i doživotní užívání části jeho bratra Jana Felixe, který si zvolil duchovní dráhu (vstoupil do jezuitského řádu), a svůj díl ponechal Petrovi k živobytí. Roku 1656 rozšířil Petr Felix Pavlovský svou držbu o moravský statek Žádlovice a o dva roky byl jejich jediným držitelem. Již roku 1641 se Petr Felix oženil s dvojnásobnou vdovou Annou Veronikou, rozenou BÍTOVSKOU ze Slavíkovíc. Z tohoto manželského

⁴⁴ AAWr, fond AD, sign. II. b. 98, fol. 68.

⁴⁵ *Tamtéž*, fol. 68–71.

⁴⁶ REJDUCH-SAMKOWA, SAMEK (red.), *c. d.*, s. 21–22; Z.J. ORLIK, *Gmina Pawłowice. Szkice z dziejów*, Pawłowice 1994, s. 40.

svazku vzešly tři dcery: Kateřina, Anna a Mariana. Petr Felix přežil svou manželku o rok a roku 1664 zemřel. Poručníky jeho nezletilých tří dcer se stal jeho bratr Václav Jiří Pavlovský společně s Mikulášem mladším Klochem z Kornic a Bestviny, držitelem nedalekých Golasovic⁴⁷

Ačkoliv byl Petr Felix spoludržitelem patronátního práva nad pavlovickou farností a roku 1644 dokonce pro farní kostel sv. Jana Křtitele nechal v opavské zvonařské dílně ulít zvon Vavřinec, byly to právě jeho četné finanční i naturální „výpůjčky“ ze jmění tohoto chrámu, které zkalily ke konci jeho života vztahy s místními duchovními a po smrti tohoto šlechtice přerostly v soudní při. Nutno podotknout, že fenomén zadluženosti byl v raném novověku průvodním jevem ekonomického života českých zemí, Horní Slezsko nevyjímaje, a že se postupně prolínal všemi vrstvami tehdejší společnosti. V tomto případě však nesehrály svou roli pouze dlužné částky peněžní hotovosti, ale také neoprávněný zásah do záduší pavlovického kostela a v neposlední řadě svévolné nakládání s jeho movitou výbavou, konkrétně varhanními píšťalami a měchy.

V průběhu září roku 1664 se na zemský soud svobodného stavovského panství Pština obrátil P. Kryštof František HALAČ, ratibořský kanovník a tehdejší arcikněz v Žárech⁴⁸. Jako představený vyššího církevně správního okrsku zastupoval pavlovického duchovního správce JIŘÍHO ADAMA VANETIA (někdy uváděn také jako Wanecius či Vaněk, působil v Pavlovicích v letech 1651–1698). Dne 10. října téhož roku přijeli do Pavlovic pověřeni zástupci pštinského zemského soudu Petr RUCKÝ a ADAM KAZIMÍR SCHELIGOVSKÝ a na tamní faru předvolali několik svědků i osob zainteresovaných na finančních transakcích nebožtíka Pavlovského. Z písemně zaznamenaných výpovědí svědků dochovaných v pštinském archivu se postupně dozvídáme o kořenech i průběhu celé kauzy. Nejdříve byl vyslýchán pavlovický kostelník ŠIMON SABLÍK, jenž měl společně s farářem Vanetiem dohled nad kostelními účty. Sablík přiznal, že si u něj Petr Felix zamluvil pět čtvrtní kostelního ovsa (jeden věrtel po devíti groších), za nějž však řádně nezaplatil a kostelník tedy tento dluh zaznamenal do účetní knihy pavlovického farního kostela. Z jeho další výpovědi vysvítá, že Petr Felix odňal kostelu dvanáct kusů stříbrných lžic, které kostelnímu jmění před mnoha lety z jeho příbuzných z rodu Pavlovských a tento dluh nebyl dosud smazán. Svévolné počínání Petra Felixe pokračovalo neoprávněným užíváním dvou rybníčků, které byly součástí systému pravidelných finančních příjmů pavlovického kostela. Tyto rybníky jmenující se Gočkův a Načopkův (také zvaný Důlní) se nacházely v nedalekých Varšovicích a každý z nich byl pronajímán různě

⁴⁷ CH. D'ELVERT, *c. d.*, s. 60; STIBOR, *c. d.*, s. 99–100.

⁴⁸ Působil jako arcikněz v Žárech v letech 1653–1668. Viz AAWr, fond AD, sign. II. b. 98, fol. 112. K jeho osobnosti viz A. WELTZEL, *Geschichte der Stadt Sohrau in Oberschlesien*, Sohrau 1888, s. 282–284; I. PANIC, *Žory pod rządami Przemyslidów i Habsburgów*, Žory 2002, s. 229.

ným osobám za částku pohybující se mezi šesti až sedmi toлары slezskými za jeden ročně. Svědek Sablik však vypověděl, že zesnulý vladyka nejen užíval bezplatně jeden rybník rok a druhý dokonce dva roky, ale navíc „plod kostelný z těch stavův, z jednoho jeden rok a z obů po druhý rok pobral, za který sliboval, že zaplatí, a také nezaplatil, jak mnoho všechného plodu bylo, svědek nepamatuje”. Kromě dosvědčení již výše uvedených přestupků kostelník přiznal, že Petr Felix Pavlovský celkem třikrát zabavil med z kostelních včelínů, s nímž potom neoprávněně obchodoval. V prvním případě se jednalo o dva a půl klátů medu (kláty byly duté špalky sloužící jako včelíny), který prodal v Žárech za dvacet tolarů. Podruhé se stejné množství včelího produktu vydal prodat do malopolského města Kęty a v třetím případě se jednalo rovněž o dva a půl klátů z kostelního majetku, které přidal ke svému medu a všechn jej prodal v Těšíně, přičemž kostel z celého prodeje obdržel pouhých šest tolarů. Výpověď pavlovického kostelníka podpořili ve věci neplacení z nájmu rybníků a odnětí rybího plodu také pavlovický učitel Melichar František Vanetius (zřejmě bratr pavlovického faráře) a jistý FILIP NĚMEC. V případě zadržených peněz za med dosvědčili, že právě je samotné poslal Pavlovský s dvěma a půl kláty do Žárů, kde je prodali za osmáct a půl tolarů a ty peníze Pavlovskému „pro nebezpečí lidu vojenského, že by je do domu vzal, byli odjali, ty peníze také za sebe zadržal a nadal z nich toliko 6 tol. kostelnímu, ostatek dlužen zůstal. Med v Kętach i Těšíně prodal pak vždy po dvaceti tolarech. Všichni tři svědci se shodli také na skutečnosti, že Petr Felix v Pavlovicích neoprávněně užíval tři poddanské nemovitosti⁴⁹

Téhož dne vypovídali výše jmenovaní svědci společně s JIŘÍM ROSOLEM, preceptorem Pavlovského nezletilých dcer, ve věci opravy varhan v pavlovickém kostele, které slíbil Petr Felix rekonstruovat „na památku”. Za tímto účelem pak odebral ze staré varhanní skříně měchy a píšťaly s vyšším obsahem olova, které uložil na pavlovickém zámku, s příslibem, že tento materiál poskytne varhanáři k opravě hudebního nástroje. Preceptor Rosol ještě dodal, že „nebo[žtík] pan Pavlovský raz po náboženství [po mši] stanul v půl kostela pavlovského a ku knězi faráři mluvil, že by tym organům svě[d]čilo, kdyby spravené byly. Ke skutečné rekonstrukci varhan však Petr Felix nikdy nepřikročil a kostelu tak vznikla škoda ve výši 200 tolarů⁵⁰.

Pštinský zemský soud vyzval 18. října 1664 žárského arcikněze HALAČE, aby jim zaslal přesný rozpis dluhů Petra Felixe Pavlovského vůči farnímu kostelu sv. Jana Křtitele v Pavlovicích. Duchovní jim hned druhého dne zaslal požadovaný soupis, z nějž vyplývá, že jmění tohoto chrámu je nebožtík dlužen celkem 475 tolarů 24 grošů a 1 1³/₄ haléřů slezských. Z této celkové sumy pak připadalo 52 tolarů

⁴⁹ AP w Pszczynie, fond AKP, sign. IX-682, pag. 27–30.

⁵⁰ *Tamtéž*, pag. 33–35.

za med prodaný v Kętach, Těšíně a Žárech, 18 tolarů za pronájem obou kostelních rybníků a rybí násady, 5 tolarů za výše zmíněný od kostela odkoupený oves, 20 tolarů za odňatých 12 kusů stříbrných lžic, 200 tolarů za slíbenou opravu varhan a odňaté části tohoto nástroje a ještě jiné blíže nespecifikované dluhy (zřejmě za neodvádění desátkových povinností) ze tří poddanských gruntů a z krčmy JANA GRZEBINODZE v Pavlovicích ve výši 59 tolarů 13 grošů a 8 haléřů. Kromě této velmi vysoké dlužné částky kostelu v rodné vsi, vážly dluhy Petra Felixe v celkové výši 136 tolarů slezských také na nedávno požárem poškozeném (r. 1661) farním chrámu sv. Filipa a Jakuba v městě Žáry. Celková výše Pavlovského dluhů vůči katolické církvi vyšplhala do výše 611 tolarů 24 grošů a 11³/₄ haléřů slezských, což nebyla zanedbatelná částka⁵¹.

Posledním písemným dokumentem vztahujícím se bezprostředně k této, pro historii rodu Pavlovských nepříliš lichotivé kauze, je dopis arcikněze Halače soudcům do Pštiny, v němž se dotazoval, jakým způsobem má odškodnit pavlovický kostel především za dluh váznoucím na nyní již zcela nefunkčních varhanách. V listu z 20. října 1664 píše:

Příležitostí vklad aneb terminatura pokazuje, jak veliků praetensi sobě kostel pavlovský a žárský na pozůstalosti nebož[tíka] pana Petra Felixe Pavlovského pokládá, totižto 611 thl. 24 gr. 11³/₄ hl., která suma nemože se zaplatiti pěti sty rýnských, které mají do skončení správy v kostele pavlovským pod arestum zůstávati. Pročež nechťejíc kostel pavlovský o dvě stě thl. na organy oddané pana Václava Pavlovského hleděti, ani se arestu spustiti, žádá o stářejší zaopatření, totižto, že by pod tem arestem jiných klenotův na zlatě a stříbře, co by za dvě stě thl. vyneslo (pokadž by jaké byly) v kostele pavlovským zůstávalo, a pakliby žádných klenotův nebylo a za dvě stě thl. nestálo, muselo by se tak mnoho peněz jak praetensi vynoši, zadržeti. Mám naději, že v tom resolvírovati a mně v tej míře připsati račte, abych dáleji věděl, jak mám při faráři pavlovském pro uvarování závodův a rozhlášení v tejnosti naříditi. V[aše] M[ilosti] pánu Bohu v ochranu oddávajíc zůstávám (...) ⁵².

I když neznáme konkrétní rozuzlení tohoto případu, nespornou zůstává skutečnost, že o dvanáct let později dostaly možnost napravit otcovu pošpiněnou pověst dlužníka jeho dcery Kateřina, Anna a Mariana a jmění pavlovického farního chrámu bylo obohaceno o mnohem vyšší částku, než kterou činila výše dluhů Petra Felixe.

V závěti z 19. března 1676 přiznal Václav Jiří Pavlovský z Pavlovic svým neťerím dlužné peníze i to, co použil v období poručnictví pro svou potřebu. Oproti tomu mu dcery Petra Felixe dlužily 1500 rýnských zlatých za jeho díl moravských statků, který prodal jejich zesnulému otci v lednu 1664, dále 1506 rýnských zlatých s úrokem za třetí díl Pavlovic, který původně náležel jeho staršímu bratru,

⁵¹ AP w Pszczynie, fond AKP, sign. 38–39.

⁵² *Tamtéž*, pag. 24–26.

jezuitovi Janu Felixovi. Tyto dluhy strýc svým třem neteřím odpustil, což však mělo vstoupit v platnost až po jeho smrti⁵³. Pokud by zemřel bez dědiců, měl připadnout celý jeho díl farnímu kostelu v Pavlovicích, aby jej mohl prodat a prostřednictvím takto získaných peněz zvýšit jeho dřívější zbožnou fundaci, prostřednictvím které Václav Jiří již 22. února roku 1667 pojistil kostelní jmění. Neteřím z tohoto vidrkaufu mělo být vyplaceno po desíti tolarech⁵⁴. Ačkoliv Václav Jiří jako spoludržitel patronátního práva obohatil mobiliář pavlovického kostela o třetí boční oltář s patrociniem Nanebevzetí P. Marie, který na své náklady pořídil již roku 1658⁵⁵, ani on neodešel z pozemského světa vůči jmění tohoto chrámu zcela s čistým štítem.

Poté, co se sestry KATEŘINA PELHŘIMOVÁ z Třánkovic, ANNA MRAKEŠOVÁ z Noskova a dosud neprovdaná Mariana Pavlovská z Pavlovic seznámily s obsahem strýcovy závěti, vznesly proti jejím ustanovením odpor. Na základě jejich připomínek byla 31. července 1676 na pštinském zámku uzavřena nová smlouva mezi sestrami na straně jedné a pavlovickým farářem Vaneciem. Podle textu této nové fundace sestry souhlasily se zvýšením vidrkaufního platu ve prospěch pavlovického kostela z původních 300 zlatých na 700 zlatých, čímž do jisté míry napravily otcovu reputaci. Měly však výhrady ke skutečnosti, že strýc coby jeden ze dvou poručníků volně disponoval a nakládal s penězi z jejich sirotčí pozůstalosti na hrazení svých vlastních dluhů a výdajů. Pohrozily dokonce, že nechají strýcovu závěť prohlásit za neplatnou. Pavlovický farář se tedy společně s farářem z nedaleké Studénky u Pštiny (n. Staude, p. Studzionka), který u vzniku nové smlouvy figuroval jako svědek, zavázal sepsat vše, co zesnulý Václav Jiří kostelu daroval a tento majetek vydat sestram. Kateřina, Anna a Mariana zato přislíbily vyplácet pavlovickému farnímu chrámu ročně ve dvou termínech (na sv. Jiří a na sv. Michaela archanděla) po 21 rýnských zlatých, uhradit strýcův dluh vůči kostelnímu jmění ve výši 135 rýnských zlatých a zaplatit všechny náklady za jeho pohřeb v částce 40 rýnských zlatých⁵⁶. Tělo zesnulého Václava Jiřího pak spočinulo vedle ostatků jeho bratra Petra Felixe v jedné ze dvou klenutých krypt v podzemí farního kostela sv. Jana Křtitele. Nutno podotknout, že při kanonických vizitacích pavlovické farnosti, konaných v letech, 1679, 1688 a 1697 se na hudební kruchtě tamějšího kostela nacházely nové varhany s šesti rejstříky⁵⁷, pořízené zřejmě i díky štědré fundaci tří dcer Petra Felixe.

⁵³ STIBOR, *c. d.*, s. 100.

⁵⁴ AAWr, fond AD, sign. II. b. 74. Srov. JUNGnitz (ed.), *c. d.*, s. 122–123.

⁵⁵ AAWr, fond AD, sign. II. b. 76c, fol. 168.

⁵⁶ AAWr, fond AD, sign. 98a, fol. 164–167.

⁵⁷ AL SAHEB, PINDUR, *Zděný kostel sv. Jana Křtitele v Pavlovicích*, s. 1–11.

4. Závěr

Cílem této studie je komplexně postihnout okolnosti výstavby i následný historický a stavební vývoj této sakrální památky a zasadit ji do širších stavebně — historických souvislostí v daném regionu. Počátky kostela souvisely jednoznačně s renesančním fenoménem seberepresentace šlechty a stavba sama se nakonec stala jeho přímým výrazovým prostředkem. Příslušníci rodu Pavlovských z Pavlovic, konkrétně bratři Valentin jako držitel pavlovického panství a Stanislav coby vysoký církevní představitel, se tímto stavebním počinem totiž mínili především výrazným způsobem zapsat do dějin svého rodu, ale i rodných Pavlovic a jejich širšího okolí. Rovněž i v následujícím období lze sledovat snahu dalších členů rodu participovat na počínání svých předků, a to zejména formou zbožných fundací pro kostel, přičemž v tomto směru se již pozvolna začínal projevovat nový fenomén doby, barokní religiozita. Na případu Petra Felixe Pavlovského lze však také názorně demonstrovat retardační tendence držitelů patronátního práva, kdy se jim kostelní majetek stává nejednou zdrojem vlastního obohacení. I tyto negativní okolnosti však nemění nic na skutečnosti, že po celou dobu své existence v 17. století byl tento kostel a k němu přidružená farnost opěrným bodem katolicismu v rámci pštinského svobodného stavovského panství a zároveň i výchozí pozicí pro rekatolizaci přilehlého prostoru.

Najstasza historia murowanego kościoła parafialnego św. Jana Chrzciciela w Pawłowicach koło Pszczyny

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie okoliczności budowy i dalszych losów kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela w Pawłowicach (niem. Pawlowitz) koło Pszczyny oraz prezentacja tego obiektu sakralnego w szerszym budowlano-historycznym kontekście w ramach Górnego Śląska. Zamierzeniem autorów było również zaznajomienie z zabytkiem fachowców oraz szerokiego grona czytelników w Polsce i w Republice Czeskiej. Początki kościoła jednoznacznie związane są z renesansowym fenomenem samoprezentacji szlachty, a sam zbytek jest tego bezpośrednim środkiem wyrazu. Członkowie rodu Pawłowskich z Pawłowic, a ściślej bracia: Walenty jako właściciel majątku pawłowickiego i biskup ołomuniecki Stanisław jako wysoko postawiony przedstawiciel kościoła, budując kościół w Pawłowicach, postanowili w ten sposób wyraźnie zapisać się w historii rodu, rodzinnych Pawłowic oraz szerszej okolicy.

Prace przygotowawcze pod budowę murowanego kościoła w Pawłowicach, który miał zastąpić dotychczasowy drewniany obiekt, rozpoczęto w 1594 r. Pochodzący z Pawłowic biskup ołomuniecki Stanisław Pawłowski, niezwykle zaangażowany w to przedsięwzięcie,

zlecił doświadczonemu projektantowi pochodzenia włoskiego Bernardowi Leoniemu z Ostrawy przygotowanie modelu (Leone już wcześniej pracował przy projekcie kaplicy św. Stanisława w katedrze ołomunieckiej). Wiosną 1595 r. rozpoczęto prace ziemne a budowa kościoła posuwała się w szybkim tempie. Biskup Stanisław Pawłowski uważnie obserwował postęp prac budowlanych a ich przebieg konsultował ze swymi braćmi, zwłaszcza Walentym. Budowę kościoła zakończono w 1596 r., a 31 lipca 1597 r. biskup osobiście kościół konsekrował. Pierwotny kościół drewniany został przeniesiony do sąsiednich Golasowic, gdzie istniał aż do pożaru w 1974 r. Murowany kościół pawłowicki był prototypem konserwatywnego budownictwa sakralnego o późnogotyckich założeniach (analogiczne budowle to: kaplica św. Wawrzyńca w niedalekim Orzeszu, czy kościół parafialny św. Anny w Rychwałdzie na Śląsku Cieszyńskim z końca XVI w., którego autorstwo przypisywane jest Leoniemu). Również w latach późniejszych można obserwować dążenia potomków rodu do kontynuowania poczynań przodków, zwłaszcza w formie fundacji na rzecz kościoła, przy czym dochodzi tutaj do powolnego przejawiania się nowego fenomenu, jakim była barokowa religijność. W całym okresie swej egzystencji w XVII i na początku XVIII w. kościół oraz cała parafia stanowiły centrum katolicyzmu w ramach wolnego pszczyńskiego państwa stanowego, a jednocześnie punkt wyjściowy dla rekatolizacji przyległych terenów. Na podstawie zachowanego zbioru protokołów z wizytacji z lat 1652–1730 zachowanych w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu odtworzono wygląd kościoła oraz stan wyposażenia wnętrza, w tym przedmiotów liturgicznych. Pewnym zaprzeczeniem dotychczasowej roli mecenatu rodu Pawłowskich jest II poł. XVII w. omawiana w III rozdziale artykułu. Przedstawiciel rodu Piotr Feliks Pawłowski wykorzystując, podobnie jak wielu ówczesnych szlachciców, swą prawną pozycję protektora miejscowej parafii, zaciągnął dług na rzecz miejscowego kościoła w celu osobistego wzbogacenia się. Zszarganą reputację rodziny naprawiły jego córki siostry Katarzyna, Anna i Maria Pawłowskie, które w 1676 r. zapewniły kościołowi parafialnemu w Pawłowicach znaczne kwoty pieniężne.

Jako końcowy etap czasowy artykułu przyjęto połowę XVIII, kiedy większa część Górnego Śląska wraz z Pawłowicami przypadła Prusom. Artykuł poświęcony jest więc budowie i najstarszym dziejom kościoła Św. Jana Chrzciciela w Pawłowicach i jednocześnie omawia jego powiązania z rodem Pawłowskich, z którego samoprezentacją jest nierozłącznie związany. Cenny zabytek został poważnie zniszczony w czasie przejścia frontu pod koniec II wojny światowej. Od 1946 r. trwała systematyczna rekonstrukcja mająca na celu przywrócenie stanu sprzed zniszczenia zakończona w 1993 r. dobudową wieży.

Tł. Irena Adamczyk,